

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 49, Temmuz 2017, s. 253-269

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
01.04.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
15.07.2017

Doç. Dr. Sinan ÇAYA

İstinye Üniversitesi, Fen-Ede. Fak. Sosyoloji Bölümü
sinacaya@hotmail.com

253

İŞÇİ SENDİKALARI VE TÜRKİYE TECRÜBESİ

Öz

Sendikalar, ilkin işçilere iktisadî anlamda destek olsun diye kurulmuşlardır. Zamanla ve güçlükler içinde gelişmişler, bu arada sosyal ve (ister istemez) siyasal boyutlar da kazanmışlardır. Türkiye’de sendikacılığın ortaya çıkışı özellikle geç kalmış; gelişimi epeyce sancılı gerçekleşmiştir. Bütün dünyada sendikacılık büyüdükçe profesyonelleşmiştir. Bu doğrultuda bir yandan yeni teknik imkânlar kazanmış; bir yandan da eski heyecanından fazlasıyla kayıplar verdiği görülmüştür. Yersiz bir korkuyla patronlar sendikaları bâzen radikal rakip siyasal akımlarla bağdaştırmışlardır. Ancak, anılan akımlar da, refah amaçlı iktisadî yönlerin ağır basması gereken bu kuruluşlara, bâzen sırf aşırı ve düzene zararlı amaçlarla nüfuz etmeye çalışmışlardır. Bu arada; sendikalar içinde kimi suistimaller gerçekleşmiş; bizzat bazı sendika önderleri, bazı sarı sendikalar eliyle, esasen kendi güçlerini arttırma dışında, işçiyi pek umursamamışlardır da. Her hâlükârda, bu gibi yanlışlar, gerçekten dürüst sendikacılık faaliyetlerinin saygınlığını azaltmamalıdır.

Anahtar kelimeler: Sendika; işçi; önder / lider; çıkar; emek; güç.

LABOR UNIONS AND THE TURKISH EXPERIENCE

Abstract

Unions were initially created as economic supports for workers. Along the course of time, they developed despite many difficulties and acquired social and (willingly or unwillingly) political dimensions. Unions' emergence in Turkey occurred especially late, while their improvement proved to be rather painful. All over the world, as unions grew bigger, union activities got more professional along with acquirement of new technical possibilities, on one hand. Considerable losses in the early enthusiasm were observed, on the other hand. Prone to unnecessary fears, business-owners sometimes associated unions with radical opposing political currents. But the mentioned currents did also try to penetrate into those institutions solely with extreme and anti-establishment aims, whereas economic considerations with a view to welfare should have been the overweighing issue. Meanwhile, certain abuses occurred within the unions, whereby some union leaders themselves essentially neglected the workers while focusing solely on increasing their own power, through phony unions. In any case, such wrongdoing should not diminish the prestige of really honest union activities.

Keywords: Union; worker / laborer; leader; interest; labor; power / might.

BİR İŞÇİ ŞİİRİ

Terliyim
Sevdiğim,
Terliyim.
Dalga dalga,
Köpük köpük,
Terliyim.
İşçiyim.
Bakır yüzlü;
Tunç bilekli;
Çelik yürekli;
Demirden, taştan,
Çimentodan,
Bedenliyim!

A. N. Gelendost, 1966

(*Oy Anam Oy: İşçi Şiirleri*'nden)

GİRİŞ

İşçi meselelerinin mevzubahis olduğu yerde “sendika” kelimesi de hemen akla gelen ve onlardan ayrı tasavvur edilemeyen bir kurumsallaşmış yapıdır.

“Sosyal politika, maddi bakımdan yani ekonomik yönden zayıf olan halk tabakalarının durumunu düzeltmek amacıyla olan devlet önlemlerinin tümü olarak anlaşılır. Ekonomik yönden zayıf ⁽¹⁾ ve dolayısıyla korunması gerekli halk kitlelerinin başında işçi sınıfı gelmektedir. Bunlar hayatlarını sadece emekleriyle kazanan ve hususi himayeye tâbi kılınmak gayesiyle iş mevzuatının kapsamına giren kimselerdir” (Boyacıgil 1968: 4-5).

“Sendikacılık; sosyalist ülkelerden gelişme hâlindeki ülkelere, otoriter siyasî rejimlerden çoğulcu demokrasilere kadar, hemen bütün ülkelerde varlığını sürdüren kurumlardır” (Ekin 1989: 72).

Türkiye’de sendikacılık, sanayinin zayıflığı ile ayrıca hukuksal ve siyasal hoşgörüsüzlük sebebiyle, gelişmiş ülkelere nazaran çok gecikmiş bir etkinliktir. İkinci Meşrutiyet’ten sonra dahi amele sınıfına pek öyle yüz verilmemesi ilginçtir: 1909 Tarihli liberal hükümler; 7 Temmuz 1325 [1909] tarihli Tatil-i Eşgâl [işlerin, uğraşların tatil edilmesi] Kanunu’nun, ‘umuma müteallik hidemat [hizmetler] ifa eden müessesatta sendika teşkili memnudur [yasaktır]’ diyen sekizinci maddesi yüzünden sendikalar neredeyse tamamen baltalanmış oluyordu (Velidedeoğlu & Ataay’a atf ile Sülker 1998: 64). Bu zihniyet 1850’de de mevcuttu. Daha o zaman Polis Nizamı’nda ‘amele ve işçi makûlelerinin [takım, kategori] cemiyetlerinin def’i ve izalesi’ hükme bağlanmıştı (Sülker 1998: 64).

Boyacıgil’in (1968: 83) kaydettiği gibi İkinci Dünya Savaşından sonra siyasî ve iktisadî şartlardaki değişiklik Türkiye’de de sendikaların kurulmasına yol açmış; 1961 Anayasası’nda getirilen teminatlar bu kuruluşların canlanmasını sağlamıştır.

Gerçekçi Bir Romandan İntibâlar

Sendikacılık doğrultusunda mesafe kat etmenin çoğu memlekette pürüzsüz şekilde gelişmediği anlaşılmaktadır. H. Robbins bir romanında Batı Virginia Dağlık Mıntıkasından gelen bir gencin, kömür madenlerinde başlayan ve ülke çapında bir sendika önderi olarak hitam bulan hayatını ele alır. Demir çelik sanayinin kalbi olan Pittsburgh şehrinde 1919 yılı Eylülü’nde ilk sendika tomurcuklanmaları esnâsında, büyük bir grev kararı şehirde havayı gerer.

Fabrika önünde el tutuşmuş ⁽²⁾ grev gözcülerinin üzerlerine atlı polis, [bir anlamda jandarmanın Amerikan mukabili demek olan] millî muhafızlar (*national guards*) ve —1850’den beri mevcut bir özel dedektiflik kuruluşu olan— *Pinkerton* Bürosu’nun paralı adamları; hep birlikte çullanırlar. Çok kan akar. İşçilerin kadınları ve çocukları da darp edilirler. Romanın kahramanı *Daniel*, askerlik dönüşü fabrikada bekçilik bulmuştur. Bekçi başı, bir astsubay emeklisidir. *Daniel* kendilerinin yaklaşan greve karşı kullanılacakları emrini sorgulayınca, hemen bekçi başının inisiyatifıyla işten atılmış, üstüne üstlük iyice tartaklanmış ve o andan itibaren sendikacılara sığınmıştır (Robbins 1979: 278-284’den özet).

Sonradan *Daniel* bir kömür madeninde önce işçi olarak başlamış, derken kâtipliğe yükselmiştir. Tekstil atölyesindeki ablası *Molly Ann* ile kocası *Jimmy* de dokuma işçilerini “yumuşatmaya” bakan *Fitchville* kasabasının kodamanı *Mr. Fitch* ve yardımcılarının mermileriyle can vermişlerdir. Baba *Jeb* şehre inip işbirlikçi şerif muavininden öç alınca, *Mr. Fitch* de köy evindeki bütün aileyi yok etmiştir. Delikanlı-*Daniel* de bu adamı öldürüp ıslahevine, oradan orduya yazılıp Avrupa’ya savaşa gitmiştir (I. Cihan Harbi yılları). Kızının ve damadının kara haberini ihtiyar babaya yetiştiren *Roscoe* ise, elindeki toprak parçası yeni bir fabrika için ucuza kapatıldığından, bölgesel güç odağıyla kendi kan dâvasını —ki dağlık bölgede yaygın bir durumdur— başlatmış, babasını ve büyük oğlunu bu yolda kaybetmiştir (Robbins 1979: bütüne atf).

Önceleri olaylara tamamen kişisel zeminde bakıyorken, sonradan kafasına dank etmişti ki burada asıl olup biten; güç ve paranın; emekten beslenerek kendi büyümesini sağlamak gayretinden ibarettir (Robbins 1979: 162).

Robbins'ın romanında geçen Batı Virginia kömür ocakları kötü şöhretiyle, çevrecilik konusunda yazılmış bir makalede de dikkate gelmektedir: *Batı Virginia eyaletinde çevre yasaları; kömür madencilerinin yerel siyasetteki ağırlıkları yüzünden, ülkenin en gevşek ve göstermelik çevreci yasalarıdır. Tarihsel anlamda kömür şirketleri eyalet meclisinde daima etkili olagelmışlerdir. Bizzat eyaletin senatörleri şirket sahiplerinden veya yakınlarından çıkmıştır. Kömür madenlerinde doğru dürüst güvenlik tedbirleri hemen hiç uygulanmamıştır* [romanında Robbins de ihmâl sonucu oluşan göçüklere nasıl birer günah keçileri yakıştırlılıp örtbas yoluna gidildiğini anlatır]. *1904 Yılına kadar kömür madenciliği hiç bir kovuşturmayla uğramamış; 1912 yılından itibaren de yeterli güvenlik önlemleri hususunda hiç sorgulama olmamıştır! Madencilik dünyasında bu eyalet doğru dürüst yasaların noksanlığı ile göze çarpmıştır. Eyaletin çalışan çocuklar yasası da* [Robbins bu konuya da değinir; romanın kahramanı Daniel onaltı yaşında, kendisinden küçüklerle birlikte vardiyalarda iş başı yapar] *bir sürü gediklerle (loopholes) dopdoludur* (Fox 2010: 45-46).

İleriki zamanların “Koca Dan”ı, daha 1919 grevine destek vermeğe gelen Murray adlı sendikacı tarafından keşfedilip, New York’ta bir ön lisans okuluna yollanır. {Önceden ancak kendi dağlık mevrâsında bulunan köy okuluna bir aralık devam etmiştir. Madende çalışırken, bölgenin maceraperest bayan öğretmeninden, evin odunlarını kırmak karşılığında özel dersler de almıştır}. Önlisans eğitimini bitirince sendikada sorumluluk isteyen tam zamanlı görevler almaya başlamıştır. *İntihar görevi* diye tanımladığı, bölgeleri gezip potansiyel üyelere sendikaya katılmayı telkin eden seyahatlerine, giderek hız vermiştir.

Bu, gerçekten tehlikeli bir iştir. Nitekim Kansas City’de patronların hesabına çalışan İtalyan göçmeni silâhlı zorbalar onu bir otomobilde üç gün süreyle alıkoyup sürekli etrafta dolaştırırlar. Sadece kırsal alanda dışkısını yapmasına izni verirler. Sonradan sırf ilgili grev kırıldığı içindir ki onu bağışlarlar (!) yani öldürmek yerine gece yarısı arabadan çalılık bir sahaya itekleyip bırakmakla iktifa ederler.

Daniel bir benzinlik çalışanından elden düşme bir pantolon satın alır (zorbalar cüzdanını gasp etmemişlerdir). Benzinliğin tuvaletinde yıkanıp tıraş olur; biraz adama döner. Oradaki dul bayan garson Tess, yara berelerine pansuman yaptığı bu adama ilgi duyar. Bir süredir kasabadaki evini satın almaya talip olmuş biri vardır ya, şimdi ona evet cevabı verir; satış parasını bankaya koyar; kendi külüstür arabasıyla bu adamla birlikte California’ya doğru yol alır. Kısa zaman sonra, bu adamın nikâhlı eşi olacaktır; ancak çocuğunu doğururken hayata vedâ edecektir.

Bu arada Tess, kocasının “acayip mesleğine” bir türlü akıl erdiremeyecek, önceleri “sen de herkes gibi doğru dürüst bir iş bulsana! Bu nasıl bir meslektir?” diye ısrar edecektir. Bu süreyi Dan, bir teselli ödülü olarak, eşiyle birlikte ve sendikanın kasasından, motellerde geçirir. Park edilmiş arabanın hemen odanın içinden gözüktüğü bu değişik otel tipi o günlerde —1930’lu seneler— yeni yaygınlaşmağa başlamıştır. Sonradan yanından ayırmayacağı koltuk altı kılıfını ve demirden “muhtevasını” da yine o sıralarda satın almak durumunda kalacaktır (Robbins 1979: 235-255’den özet).

Sendikacılığın Türkiye’deki İnkişafı

1960’da % 7,5 olan sanayideki nüfus oranı 1970’de % 9.2’ye tırmandı. 1963 Yılından itibaren uygulanan beş yıllık planlamalar, ekonomik yaşama ve özellikle sanayiye yeni bir örgütlenme ve yapılanma getiriyordu. Petrol, oto, demir-çelik, kimya ve plastik sanayinde

devletin yanı sıra özel sektör de yatırımlar yapıyor; buralarda iş bulma şansı ortaya çıkıyordu. Bayan işçi sayısı artıyor, gecekondulaşmayla kendini gösteren çarpık bir kentleşme göze çarpıyordu. Kendilerine iş bulanlar, bir şekilde sendikalarla temasa geçiyorlardı. Gazetelerden ve 1968 sonrasında yaygınlaşan televizyondan çok şeyler öğrenen halk; belli bir siyasal bilinç de ediniyordu. Sol yayınlar artıyor, sorunlar sosyalist görüşten de tartışılabilir hâle geliyordu. 1963 Yılında Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile, 1947 yılı versiyonuna göre çok daha kapsamlı olan yeni Sendikalar Kanunu çıkartıldı (Güzel 1989: 121-122).

[27 Mayıs Darbesi'nden sonra, önceden-mevcut] Türk-İş, cuntacılarla uyum sağladı; ödül olarak da dış ilişkiler kurmasına izin verildi. Giderek merkezî, ana çatıya sıkıca bağlı ve özerk bir yapıdan uzak, bürokratik bir bünyeye büründü. 1964 Yılında Bursa'daki genel kurulda Adalet Partisi destekçileri önemli yerlere geldiler. 1965 Genel seçimlerinden sonra iktidara gelen bu partiyle yakınlık daha da pekişti. Söylemde ise, Amerikan sendikacılığının da etkisiyle, sözde partiler üstü bir tutum vurgulandı. Türk-İş'e bağlı sendikalar içinde, 1961 Kuruluşlu Türkiye İşçi Partisi'ni destekleyen unsurlardan kurtulma fırsatı, 1966 tarihli Paşabahçe greviyle yakalandı. Grevi destekleyen Kristal-İş, Petrol-İş, Maden-İş, Lâstik-İş, Basın-İş; olduğu gibi Türk-İş bünyesinden atıldılar (Güzel 1989: 123-124'den özet).

İşverenin öngördüğü üç yıllık toplu sözleşmenin, yeni çıkarlar şöyle dursun, eski hakları da götürdüğünü düşünen cam işçileri; Kristal-İş adında yeni bir sendika kurdular (Sülker 1998: 95-96'dan özet). Paşabahçe grevi, Türk-İş'ten kopuşu hızlandırmış ve nihayet DİSK hareketi ortaya çıkmıştır (Sülker 1998: 98).

Anılan iki konfederasyon arasında rekabet giderek iyice tırmanmıştır. Nitekim, yıllar önce bir gazetenin bir iç sayfa haberinde, Türk-İş eski başkanlarından ve o sırada kontenjan senatörü bulunan Halil Tunç'un "bugün Türkiye'de sol bir darbe olsa [Vehbi] Koç'tan önce beni asarlar!" şeklinde ilginç bir demeci çıkmış idi.

Lisans öğrenciliği yıllarımızda, bir halk oyunları ekibinde oynayan bir arkadaş şunları nakletmişti: Folklor ekibi hocaları, âni dönüş gerektiren zor bir figürü çalıştırırken bir kız öğrenci sormuş:

— "Sakin bu hareket omurgada disk kayması yapmasın hocam?"

Folklor hoca gülümsemiş, bıyığını sıvazlayarak şöyle bir tevriye sanatı getirmiş:

— "DİSK asla kaymaz! Amma belki TÜRK-İŞ kayabilir!"

1967 Yılında Türk-İş konfederasyonunun kendi bünyesinden ihraç ettiği sendikalar Gıda-İş'i de yanlarına alarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu oluşturdular. Zonguldak Maden-İş dışında, özel kesim üyeleri çoğunlukta ve siyasî anlayış çok daha radikal idi. Kırk bin mevcut 1970'de yüz bine ulaştı. 1317 Sayılı kanunla, bu konfederasyonun büyümesinin önüne geçmek istediler. Bu yüzden 15 / 16 Haziran 1970'de İstanbul ve İzmir'de büyük gösteriler oldu. Bu sayede kuruluşun öyle kolay kolay kapatılamayacağı kesinlik kazandı. 1971 Muhtırası döneminde bir yasaklama gelmediyse de birçok üyesi tutuklandığından dolayı çeşitli rahatsızlıklar yaşandı. DİSK, 1973 seçimlerini bir sivilleşme ümidiyle karşıladı. Tekstil-İş, Petkim-İş, Baysen-İş ve Oleyis'i de bünyesine katarak büyümesine devam etti. 1975'de Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde Milliyetçi İşçi Sendikaları ve Hak İşçi Sendikaları diye iki konfederasyon daha ortaya çıktı. 1980 Yılında her ikisi de otuz-kırkar bin üyeleri olduğunu ileri sürmekteydiler (Güzel 1989: 124-126'den özet).

15-16 Haziran olayları sırasında bendeniz-fakir; Trakya'da yaz tatilini geçirmekte olan bir kolej öğrencisiydim. Petrol arayan bir yabancı şirketin bazı ecnebi çalışanlarıyla kasabanın

açık hava parkında İngilizce dilinden sohbetlerim oluyordu. Petrol arama şantiyesinden bir yabancı yetkili, basından haberdar olduğu o göstericiler için “sıçanlar” (*rats*) deyimini kullanınca, bayağı gücüne gitmişti ve onun cümlesini bir suskunluk tavrıyla karşılamıştım.

Ertesi yaz, aynı sondaj kulesinde sözlü tercüman olarak geçici işe alınacaktım. Bir gün kart basma denetiminde, sendika temsilcisi olan bir ustabaşına; önceki gün niçin kart basmadığı sorulacaktı. O da “sendika, temsilci olduğum, için ayda bir iş günü gelmeme hakkını resmen veriyor bana; bu hakkı kullandım” açıklamasını getirecekti. Ben kule şefine gerekçeyi tercüme edince, şef öfkeyle yüzünü buruşturup “*f*ck the union*” diye küfürle homurdanacaktı.

12 Eylül’ün hemen öncesinde toplu sözleşmelerde bilhassa kamu kesimi işçileri kayda değer haklar kazanıyorlardı. Fazla mesai yapan bir vasıfsız işçi, emrinde çalıştığı mühendisin neredeyse iki buçuk katı satın alma gücüne ulaşabiliyordu. Ancak bir tutarsızlık da söz konusu idi. Bazıları fiilen büro işi yaptıkları halde sırf kadro icabı işçi sayılıyorlar ve sanki ağır saha emekçisi imişler gibi câzip toplu sözleşme koşullarından istifade ediyorlardı (Kenan Evren Paşa bu insicamsızlığa değinmiş, halka hitaben yaptığı konuşmalardan birinde “işçi, ateşin karşısında çalışana denir” diye kendince *manual work* / bedensel çalışma vurgulu, galiba haklı bir târif getirmiştir).

Bir devlet fabrikasında mühendislik yaptığımız yıllarda; bir akşam sosyal tesiste fabrikanın müdürü, sendika temsilcisi ile hemen ilerimizdeki protokol masasında baş başa yemek yemişlerdi. Biz gençlerin masasındaki bir kıdemli mühendis arkadaş onları yan gözle süzüp, “kaba saba sendikacı masaya tam kurulmuş, hattâ ‘kaykılmış’; müdür bey ise besbelli yasak savıyor, adamcağız amma da rahatsız!”⁽³⁾ diye yorum getirmişti!

İmkânlarda Artışla Birlikte Heveslerde Azalış

Sendikacılık ilk ortaya çıkışında âdeta gönül verilmiş bir dâva iken; büyüyüp profesyonelleştikçe; mensupları da o eski görev aşklarını yitirmeye yüz tutmuşlardır.

Robbins’in eserinde bu husus özellikle çarpıcı bir biçimde ele alınmıştır: *Koca Dan* işçi dostu olduğu kadar hovardadır da. Trende tanıştığı *Christina* adlı kadın ise dev bir demir-çelik tesisinin patronunun güzide yeğeni çıkmasının mı? Karısının doğumda vefatından sonra sendikacı, “işbu frapan bayan” ile iyice yakınlaşır. İlişkisi etraftan duyulunca işçi camiasında tabiatıyla büyük hayal kırıklığı belirir. İşçi önderi *Murray*, baskılar üzerine onu, gûya bir koordinatörlük pozisyonuna terfi bahanesiyle, gerçekte kızağa çeker. Yeni odasında eylemsizlik ve tesirsizlik duygusu, yılların *Koca Dan*’ını kısa sürede bunaltmaya başlar. Kimi zaman kocaman yumruklarını sıkıp derin düşüncelere dalar durur; içine düştüğü bu yeni duruma içerler; ah eder.

Böyle bir gününde bir aralık sekreter genç kız *Nancy*’e bir sual sorar:

—Bu sendikada çalışmayı içten içe seviyor musun sen?

—Bu bir iş, benim şimdiki işim.

—Niçin bir sendika? Burada sen, işçi hareketine ve iş şartlarının iyileşmesine bir katkı yaptığını düşünüyor musun?

Bu ikinci suale cevaben genç kız, sadece bir iş ilânı görüp müracaat ettiğini, 15 dolarlık haftalıkla sırf başka bir iş yok diye râzı geldiğini belirtir (*Robbins* 1979: 355-356’den özet).

Bir Güç-Kudret Mizansen

Liseyi (koleji) bitirdiğim yaz, bir sahil otelinde danışma memurluğu işi bulmuştum. Birkaç gün içinde turizm konusuyla işgal eden bir sendikanın oradaki temsilcisi olan bir kasiyer, beni arayıp ilgili sendikayı ballandırarak anlattı. Fazla düşünmeden, uzatılan üyelik formuna imzayı bastım. Sonbaharda işler azaldığında kadro küçültmesine gidildi ve resepsiyon bölümünde ilk ağızda, “bekâr ve askerlik yapmamış” eleman sıfatıyla kendisini açıkta bulanlardan oldum. O esnâda aynı sendika temsilcisi kasiyer ne gelip beni buldu ne de aklımdan onu aramak geçti. Böylelikle, bir sendikanın, kendi elemanına karşı sergilediği vefâsızlığa dair, gencecik yaşta ve kendi nefsimde bir yaşantılama (*Erlebnis*) tatmış oluyordum...

Ve kısa bir zaman sonra bu noktada şöyle bir hükme varıyordum aklımcı: Bir sendika; üyelerini düşünmekten çok kendi tüzel kişiliğini büyütüp güçlendirme amacını öncelemek durumundadır. Üyeleri bu arada bazı sebeplenmelere ulaşabilirler ise, ne âlâ!

Aslında bunda şaşılacak bir durum olmadığı gibi aynı yargı başka benzer yapılara da teşmil edilebilir belki. Dev bir yazar, hâtıratında, bir hayır kurumu için dahi benzer bir yargıya varmıştır:

Okulda belletilen basmakalıp sözlerin yaşamda yalanlandığını, [Samsun’da] mahallemizde çıkmış yangınlarda gördüm bir de. Arka komşumuzda çıkan bir yangında, kira getirir umuduyla küçük bahçemize sığdırılmış bir odalık kulübe yandı. Aradaki iki dut ağacı asıl evi korudu. Bir süre sonra da yukarı mahallede çıkan bir yangında, yirmiye yakın barakamsı ev yandı. Ne bizim yangında, ne de bu yangında, dar günlerde yardıma koşacağını okulda bellediğimiz Kızılay’ı (Hilâl-i Ahmer denirdi o günler) gören duyan olmadı! Çoluk çocuk ortada insanlara bir bardak çayı, bir tas sıcak çorabayı, elleri erdiğince yardımı, konu komşu yetiştirdi yapabileceği kadar (Türkali 2008: 8-9).

{Bu kuruluş maalesef 1999 Marmara depremine de âdetâ *fenersiz yakalanmıştır*. Ancak alınan ibret, “bir musibet bin nasihatten iyidir” kabilinden büyük bir ıslahat getirmiş; bu sayede günümüzde eskisinden çok farklı bir çehreye bürünmüştür. Anılan kuruluş, hâlihazırda, Kara-Afrika’da fakir Müslüman halklar dahil, nice insanlara yardım ulaştıran ve böylelikle Türkiye’nin göğsünü kabartan itibarlı bir teşkilât hükmündedir}.

Her halükârda; belli bir sendikanın bireyin arkasında durduğu duygusu ve şuuru, işçiye ferdî düzeyde moral destek verebilir. Belki bu kadarcığı dahi azımsanmayacak bir getiri sayılır. Ancak; ne bir sendika ne başka bir kuruluş veya soyut bir ideal; insana; yüz yüze birincil küme (*primary group*) dayanışmasını, dostluğunu, güvenlik duygusu hazzını ve —tek bir sigara ikramı bile olsa— doğrudan somut yardım ve dostluk imkânını; asla ve kat’a bahsedemez! Toplumbilimsel bulgular; bu anlamda doğrudan yüz yüze dayanışmanın önemini ve soyut fikirlere nazaran üstünlüğünü, ziyadesiyle ispatlamışlardır.

Bazı hallerde sendikaların millî-etnik yönleri de söz konusu olabilir ve bireysel korunma duygusunu pekiştirebilir: *Nebraska’nın Güney Omaha kentinde [Almanca Türkler misâli] ulus-aşırı (transnational) bir topluluk oluşturmuş olan Guatemalalı çalışanlar arasında dayanışma çok kuvvetlidir. Önderlerinin teşvikiyle et paketleme atelyelerinde sendikalaşma yoluna gitmektedirler. Millî vurmali çalgıları [tuşları ahşap, iptidâî bir piyano çeşidi] marimbaların anavatanlarında hâlâ imâl edilmekte olmasının tek sebebi bile, işte bu insanların müzik sevdasından ibarettir [gurbetçide ana kültüre özlem, yer yer vatanında yaşayanınsından daha güçlü boyutlara tırmanır]. (Bacon, Mayıs 2005).*

Bâzı Kötüye Kullanımlar

Robbins'ın roman kahramanı; anılan kızak görevin ardından; kendi başkanlığı altında bir “sendikalar sendikası” kurma yoluna gider. Yani bizat sendikaları koruyacak ve onlara danışmanlık hizmeti sağlayacak bir büyük ittifaklar şemsiyes düşünür! Bunun için ödünç parayı ancak sendikalarla dolaylı olarak alâkalı bir *Miami* gangsterinden, kalbi hasta amma kudreti büyük bir adam olan *Mr. Lansky*'den, ona da ileride birçok çıkarlar sağlama vaadiyle sızdırır. Büyük bir itinayla; kendi ellerini; müttefiklerin şaibeli faaliyetlerine rağmen suçtan, kabahatten, kirden pastan arınık tutmar. Bir süre evini ve iş yerini alenen izleyen Sam Amca'nın siyah resmî arabaları, ona karşı doğrudan bir müdahaleye mahal görmezler (Robbins 1979, bütüne atıf).

Daha sonraları kendi var'ettiği kuruluşunu, bazı üretici tesislere sahip kılmak üzere kolları sıvar. Bunun için üyelerden yeni mâlî girdiler sağlamak zorundadır ki büyüleyim (karizma) gücü ve şöhreti sâyesinde bu bâdireyi de aşar. Bu defa gangster-*Lansky*'i bilerek projeden hariç tutar. Bunun bedelini, en ünlü konuşması bitip de Beyaz Saray'da bile olumlu yankı bıraktığı esnada, bir tabanca mermisi yiyerek ödeyecektir ama sonunda iyileşecektir.

Bu onun ikinci büyük fiziksel inkisarıdır (travma). Önceden, 1937 Chicago grevinde başına aldığı bir darbe sonucu kötürüm olmuştu. Tekerlekli sandalye ile eski köy evine, o günlerdeki bayan arkadaşı *Christina* ile beraber gelip, orada kendi kendisine azim dolu idmanlar yaparak devâ bulmuştu ve aylar sonra evi yürüyerek terk etmişti.

Koca Dan'in sonu, bir özel uçak kazasıyla gelir. İkinci oğlu, on yedi yaşındaki *Jonathan*, ölü babasının ruhuyla metafizik bir bağlantı gerçekleştirircesine —oysa sağlığında pek iyi geçinmezlerdi— West Virginia'dan başlayarak, otostopla onun gençliğinin izini sürer ve kitabı tamamlayarak okuruyla paylaşır.

Bütün grev başlangıçlarında gazetelerde patronların ⁽⁴⁾ ağızlarından bazı köşe yazıları hep Amerika'yı zayıflatmak isteyen komünist odakların gizli emellerinden dem vururlar. Aklı başında sendikacılar için ise sadece işçisinin refah düzeyini arttırmak söz konusudur ve doğrudan politika etkinliklerinin zerre anlamı yoktur. Buna rağmen sendika, öylesi akımların sızma girişimlerine karşı tümenden bağışıklı bir kuruluş sayılamaz.

Nitekim bacaklarını tutmaz eden o dayağın geldiği vukuatlı grevin öncesinde *Koca Dan*, arkadaşı *Murray*'a hemen harekete geçmeyip iş bırakma eylemini geciktirmesini önerir. 1919 *Pittsburgh* ibretini hatırlatır. Kazanma şansı olmadığını, Chicago polislerinin hazırlıklı, kararlı ve sert gözüktüğünü vurgular. *Murray* ise ne yapabilir? Şu cevabı verir:

— Tamam amma ancak iki hafta daha oyalayabilirim baskıları. Daha fazla dayanamam. *Komiler* [hakaretâmiz anlamda “*commies*” / komünistler], şimdiden oturduğum koltuğu benden almak için kampanyaya başladılar bile!

İkinci oğul *Jonathan*'ın annesi *Margaret*'in *Daniel* ile tanışması, anılan genç kızın bir mârûzat bildirmeye ofise gelmesiyle gerçekleşir. Kızcağızın babası, bir iş kazasında bir ayağını kaybetmiş ve sendikasıdan zırnık tazminat alamamıştır.

Genç kız masadan öfkeyle kalkar ve bağırır: “Hepiniz aynısınız. Aidat toplarken beceriklisiniz ama ödeme sırası gelince ortalıkta yoksunuz!” *Dan* cevap verir: “Doğru değil. Çoğu sendika sorumluluğunu bilir. Babanın talihsizliği, başkanı hilebaz olan bir sendikaya rast gelmekmiş aslında”. Tekrar “hepiniz öylesiniz! Aynısınız!” der kız (Robbins 1979: 422).

Sonunda *Daniel* mâlûl babaya bir firmada gece bekçiliği ayarlar. Bu arada babasının “dikkatli ol!” uyarılarına rağmen sendika lideriyle çokça görüşen kız, orta yaşlı bu çapkına kapılır. Nihayet sendikacının ikinci evliliği gerçekleşir. Yetişkin birinci oğluyla —ki onu

Harvard’da okutup tam tahsilli bir sendikacı yapmıştır— yeni eşinin hâmileliğini konuşurken aralarında şu muhavere geçer:

Oğul — Baba, o sana göre çok genç!

Daniel—(tebessüm ederek) Evet öyle. Amma ben gönlümün derinliklerinde hâlâ bir dağ insanıyım. Biz, çiçekleri körpe iken kopartırız!

(Robbins 1979: 456).

İlk eşi gömülürken de küreği, bir zamanlar nasır bağlamış eski madenci elleriyle mezarıcılardan alıp tabutun üzerini birkaç dakika içinde toprakla kaplayan, bizatihî kendisidir. “Eskiden memlekette biz dağ köylüleri ölülerimizi daima kendimiz gömerdik” diye izah eder mezarıcılara. İncinmesinler diye. (Robbins 1979: 349).

Esasen Koca *Dan*’ın bir işçi önderi sıfatıyla efsânevî muvaffakiyyetinin bütün sırrı bu noktada yoğunlaşır. O, işçilerden birisidir. Mavi gözlü, çalı kaşlı bu yapmacıksız adam, onların bağrından çıkıp gelmiştir. Viskiye ⁽⁵⁾ düşkünlüğüyle, bir çelik patronunun dilber yeğeni dâhil cins-i lâtiflere karşı olan ilgisiyle, kısaca sevapları kadar günahlarıyla dahi içi dışı birdir onun! Petrol kralı Araplar’a veryansın ettiği bir konuşmasında şoven ve hattâ savaş kışkırtıcısı olarak eleştirilmiştir [ne de olsa en nihayet beyaz ırktan bir Amerikalı!]. Kendisine bir gangster mermisini celp eden o son muhteşem nutkunda ise, kalabalığın karşısında birden taktiğini değiştirmiş; danışmanlarca hazırlanmış ekonomik adedî bilgiler hazır metnini okumaktan birdenbire vazgeçmiştir (Robbins 1979, bütüne atıf).

Onun yerine, bir doğaçlamayla, orada hâzirûn karşısında; sadece onlardan biri olduğunu ispatlayacak sözleri yeğlemiştir! Doğup, yaşayıp ölmekten ibaret hayat yolunda; işçiler sıfatıyla bu yerkürede bir çeşit iz bırakmaları ve kendilerini bu yolla ölümsüz kılmaları ⁽⁶⁾ gereğine vurgu yapmıştır. Bunun için, taksitle ödeme kolaylığı da sunarak, yeni katkılar alması gerektiğine, böylece doğrudan kendi sermayelerini kendilerinin yöneteceklerine; yani şirketlere ortak olma yerine onları kendilerinin kurup işletecekleri fikrine azmettirir dinleyicilerini (Robbins 1979, bütüne atıf).

Esasen kendisini öyle iyi tanımaktadır ki, kızağa alındığı sırada, *Los Angeles*’den gelen sözde bir câzip öneriyi bile sırf bu sayede geri çevirmiştir. Oradaki sinema çalışanları ⁽⁷⁾ sendikasının dalâvereci iki lideri, şöhretinden faydalanmak için onu dolgun aylıkla kendi saflarına katmak istemişlerdir. Üstelik anasız kalmış bebeğini, ücretle tuttuğu bir bakıcı kadın, o şehirde büyötmekteydi o günlerde. Mamafih aşılamayacak bir bit yeniği vardı: *Daniel*; kolalı gömlekli kâtiplerin, kentsoylu ışıkçı ve set çalışanlarının arasında dahi belli bir yabancılaşma (*alienation*) yaşayacağını sezinlemiş idi! Yani; fikir işçiliği veya hafif kas işleri yoluyla emek sarf edenleri temsil bile ona zül geliyordu! O; madencilerin, ağır sanayicilerin, yüksek fırınları çalıştıranların, nakliyatçıların; kısaca emeklerini; ekmek kazanma yolunda en ağır, en yoğun biçimde harcayanların adamıydı sadece! (Robbins 1979 bütüne atıf).

Dürüst Sendikacının Temel Gailesi

İşini içselleştirmiş, misyonuna gönül vermiş sendikacı; her daim temsil ettiği işçilerin daha iyi bir duruma gelmesi doğrultusunda bir gayret ve aralıksız bir zihnî meşguliyet içindedir. Romancı Fakir Baykurt (1982, 2011: 12); bir sendikacı çocuğu olan ressam arkadaşı için kaleme aldığı bir medhiye yazısında şöyle diyor: “Babası da işçi. Hem de bir sendikacı. Maden İşçileri Sendikası üzerine bir de kitap yazmış. Yeni tür bir aydın aileden geldiği ve işçiler

arasında büyüyüp serpiştiği için, dünya görüşünü doğal olarak işçilerden yana oluşturmuş”. (Anılan arkadaşı, Türkiye’de kimi çevrelerden gadre uğradığı için, yazarın tâbiriyle —1982 senesi itibarıyla— “yurdu bırakıp Almanya’nın yolunu tutmuş” olup “o gün bugündür; on yedi koca yıl” boyunca orada kalmağa devam etmiştir).

Bir ağır işçinin eşi ve çocukları dahil bütün hayat tarzı, o işten büyük ölçüde etkilenir. *Madencilik gibi uç misâllerde bütün bir camia; göçükler gibi acıklı ortak vukuatlar etrafında kenetlenirler. İş, merkezî bir ana tema teşkil eder. Mesleğin ihtiyaçları zamanın temposunu ve hattâ mekânın kullanım şeklini belirleyici olur. Demir-çelikçiler için de benzer tespitler ortaya konulabilirse de; bu noktada özel beceriler ile sektörün büyüme ve küçülme eğilimleri ve dinamikleri; sonuçta madencilerden biraz daha farklı bir birey tipi ve genel tecrübe birikimi ortaya çıkartmıştır* (Harris 1987 & Fevre 1989’a gönderme ile; Day 2006: 76).

Sonuç

İşçi sendikaları; işçilerin örgütlenmesini ve toplumsal gücünü temsil eden, sivil toplum örgütleri içinde önemli yer tutan kuruluşlardır. Sanayi devriminden bu yana sendikaların gelişim öyküsü güçlüklerle ve sorunlarla iç içe gelişmiştir. Türkiye’de 1950’lerden itibaren kimliğine kavuşmağa başlayan sendikacılık faaliyetleri ise, hızlı ama pürüzlü bir biçimde büyüme ve çeşitlenme kaydetmiştir.

NOTLAR

1) Çok basite indirgenmiş didaktik bir misâl olarak belki tipik işçinin, bir diğer zayıf kesim olan tipik köylü vatandaş ile kıyaslanmasına gidilebilir. Çarpıcı fark; köylünün; köy cemaati (*Gemeinschaft*) ortamında en azından lûgat mânâda “aç” kalmayacağı ihtimâlidir! Merhamet duyguları güçlü köy insanları arasında ilişkiler daha sargındır. Komşu komşuya yiyecek ikram eder. Esasen Tuğrul Tanyol hocanın bir lisansüstü dersinde zikrettiği bir tespiti çok ilginçtir: *Feodal düzen, anamalcı düzenden çok daha merhametlidir!*

Gerçekten Şener Şen’in oynadığı *Züğürt Ağa* profiline benzer ağalar Anadolu’da hâlen bulunur. Onlar ikramcıdır. İnayet onlar için ağalığın şânını temsil eder ve bu noktada kesenin ağzını açmaktan geri durmazlar. Kimi ücra köylerde, özellikle şıhların işlettiği misafirhanelerde ot minderde yatarak ve kaynayan çorbaya kuru peksimetleri banarak günler boyunca konuk olmak ve yaşayakalmak (*survival*) pekâlâ mümkündür. Halbuki şehir toplumunda (*Gesellschaft*) bulunan işçinin bu güvencesi yoktur. Orada insanlar menfaatçi ve kendine-Müslümandırlar. Kimseden bir hibe veya lûtf beklenemez.

2) Lisans öğrencisiyken bir gösteriden dönen keskin sol temayüllü bir öğrenci; okul kantininde, *el ele tutuşmakla* olaydan yarasız beresiz kurtulduklarını etrafına anlatmıştı. Kulak misafiri olarak ilgiyle dinlemiştim. “Aksi halde toplum zâbitasının [o günkü Çevik Kuvvet] büyük bir kıyımı göze alması lâzım gelirdi ki buna kalkışmadı” diye bir açıklama getirmişti.

3) O akşam yemeğinden bir manzume doğmuştur:

AKŞAM SOSYAL TESİSTE...

Dün akşam fabrikanın
Sendika temsilcisi
Müdürle yemek yedi.
Yayılarak oturdu;

Bıyığını burarak
Keyifle höpürdetti
Bulut-beyaz kadehi...
Müdürse tedirgindi.
Besbelli ki usûlen
İlişmişti masaya.
Konuşkan da değildi
“Hı, hı” deyip öylece
Geçıştirmeye baktı
Dâvetli (!) konuğunun
Lâf yapan çenesini...
Yazar

4) [Otomobil üreticisi] *Henry Ford*, işçi ücreti konusundaki bonkörülüğünü 1914'te yevmiyeyi iki katına yükselterek gösterdi. Diğer firmalar bu ücreti ödemekte zorlanınca en kaliteli işçiler Ford'a geçtiler. [Buna rağmen] *Ford*, işçi sendikalarından nefret ederdi ve yıllarca onlarla mücadele etti. *Otomobil İşçileri Sendikası* ile anlaşmaktansa fabrikayı kapatmak istedi; ancak eşi karşı çıkınca 1941'de sendikayla uzlaştı (Akbulut 14 Ekim 2011: 5).

5) Çetin Altan, *Viski* adlı otobiyografik romanın önsözünde Türkiye İşçi Partisi mebusu olduğu halde viski içmekle suçlandığından teessürle dem vurmıştır. Esasen viski Türkiye'de çok pahalı olduğundan böyle bir sembol konuma çıkmıştır. *Pittsburgh* barlarında ise (çoğu orta Avrupa göçmeni) demir-çelik işçileri ekseriya ucuz viski içerler.

6) Böyle bir işçi lideri, hakikaten gıpta edilecek bir rol modeli (*numune-i imtisal*) değilse nedir? Gerçekten bazı önemli sendikacı figürler, işçiliğin şânını kendi bünyelerinde yüceltmış; efkâr-ı umumiyyeden haklı hayranlıklar celp etmişlerdir. Lisans öğrencisiyken bir arkadaşım (E.S.) bir projede ücretli anket uygulayıcısı olarak üç günlüğüne görev yapmıştı. Sorulan suallerden biri “şimdiki konumunuz yerine kimin yerinde olmak isterdiniz?” şeklinde farazî bir irdeleme imiş. Uğradığı gecekondulardan birinde bir astsubayla karşılaşmış. Şaşırtıcı olan, astsubayın, öteden beri bir işçi lideri olmak hülyası beslemesiymiş. Arkadaşım, çok etkisinde kaldığı bu örnek bireyi övüp göklere çıkartmıştı.

7) Eski sinema oyuncusu Başkan Ronald Reagan da bir zamanlar böyle bir sendika önderiydi. *Sahne Oyuncuları Loncası* (*Screen Actors Guild*) adlı kuruluşun altı dönem boyunca başkanlığını yürütmüştü. *Lech Walesa*'nın başını çektiği Polonya Dayanışma Hareketini bu eski sıfatla daha bir anlamlı biçimde desteklemiş oluyordu (yaygınağ bilgisiyle destek, son erişim 24 Ekim 2015).

KAYNAKLAR

- Akbulut, Ural (2001). “Otomobili Henry Ford mu İcat Etti?” *Milliyet Gazetesi Akademi Eki*, Ekim 14, s. 5.
- Bacon, David (May 2005). *Transnational Communities Redefine Citizenship for a Globalized World*, New York City: Rockefeller Foundation.
- Baykurt, Fakir (1982, 2011). “Arkadaşım Ressam Aydın”, Alanya-Antalya: *Güncel Sanat Dergisi*, sayı 14, Eylül-Ekim, ss. 12-13.

- Boyacıgil, Mehmet (1968). *Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi ve İş Mevzuatı*, Ankara: Ziraat Bankası Matbaası.
- Day, Graham (2006). *Community and Everyday Life*, London & New York: Routledge.
- Ekin, Nusret (1989). *Endüstri İlişkileri*, İstanbul: İşletme Fakültesi Yayınları, No. 208.
- Fox, Julia (2009). "Mountaintop Removal in West Virginia: An Environmental Sacrifice Zone", McCarthy, Deborah & King, Leslie (Eds.): *Environmental Sociology from Analysis to Action*, Toronto: Rowman & Littlefield Publishers Inc., ss. 1-24.
- Gelendost, A. Naci (1966). *Oy Anam Oy: İşçi Şiirleri*, Ankara: Başnur Matbaası.
- Güzel, Şehmus (1989). "Organisierung der Arbeiter und Gewerkschaften: ihr Stellenwert im politischen Leben der Türkei" (çev. Hartwig Mau), Özak, İ. Halil & Dağyeli, Yıldırım (Eds.): *Die Türkei im Umbruch*, Frankfurt: Dağyeli Verlag, ss. 113-151.
- Robbins, Harold (1979). *Memories of Another Day*, New York: Pocket Books.
- Türkali, Vedat (2008). *Komünist [Anı Kitabı]*, Cağaloğlu-İstanbul: Everest Yayınları.

LONGER SUMMARY

Unions are meant to defend the rights of the labor force. The labor force itself emerged after the Industrial Revolution. With the invention of the steam engine, plants began to get constructed. They needed large amounts of man-power. Rural people gathered in cities and settled down in slums and obtained jobs in factories and workshops. Originally the working conditions were bad; the work hours were long; the grip of the employer over the employees was tight. Many novels like those of Charles Dickens and Victor Hugo depict the horrible situation of the working class at the time. (Social history is more prevalent and conspicuous in works of arts than in scientific publications and textbooks).

Labour unions have a bitter history, full of struggle. Employee rights improved gradually. The grip of the boss over the workers used to be only too tight. Factory regulations were indeed harsh. Even private lives were under the strict control of the company (being expected to go to bed early at nights, being expected to stay aloof from gambling and drinking, abstaining from criticizing the company policies, shunning / avoiding suspicious political figures and activists definitely etc.).

As unions got larger, most of the original zeal got lost while capabilities increased. Many digressions from the naïve initial purposes were observed. In many parts of the world, certain unions themselves were only phony institutions, serving the ambitions of unscrupulous leader-figures, whose inner concerns were gaining might through the unions; rather than working for the betterment of the laborers.

Unions came into being in Turkey at a comparatively late era. Political considerations were always mixed with unionism, sometimes deliberately, sometimes unintentionally and merely by getting drifted by the present social and political waves. Ideally; unions should stick to protecting the labor force and upholding their sheer social and economic standing.

EK: BAZI GÖRSELLER

Şekil 1. Büyük holding yöneticileri bütün dünyada siyasal güç sahibidirler (Yazarın çizimi).

Şekil 2. Bazı “beyaz yakalılar”, bedensel işleri hakir görme eğiliminde olabilirler (Yazarın çizimi).

Şekil 3. Önceki bir Kamu İktisadi Teşekkülünde, işgörenler göreve giderlerken (Yazarın çizimi).

Şekil 4. Önceki yıllarda, montajı yeni bitmiş Bir Kamu İktisadi Teşekkülünde; yabancı uzmanların, tesisi devretme süreci: Türk işçisinin yabancılara karşı tavrı olumlu, geçimli ve umursar niteliktedir (Yazarın çizimi).

Şekil 5. Sendikalar; kimi zaman doğrudan siyasetin “göbeğine” çekilip; iş hayatını ve işçi haklarını doğrudan alâkadar etmeyen vurdulu kırdılı nümayişlerin, öznesi yapılmışlardır (Yazarın çizimi).